

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1950

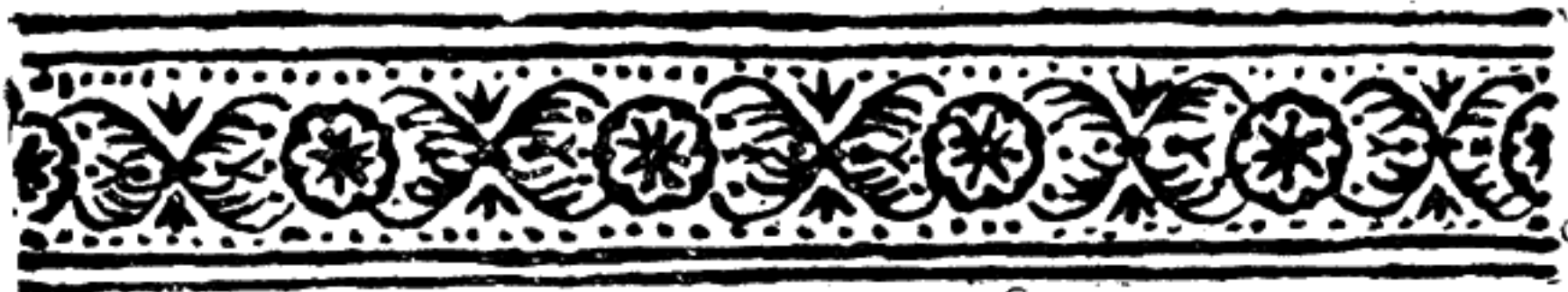
ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38

ΑΘΗΝΑΙ

J. VENDRYES

ΟΙ ΚΟΙΝΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

Οι προσπάθειές μας στον επιστημονικό τομέα της γλωσσολογίας παρουσιάζουν δυσκολοεξηγήτες αντιφάσεις στην πορεία τους. Το γλωσσικό μας πρόβλημα, από τα όξύτερα νεοελληνικά προβλήματα, που κράτησε δεκαετίες ολόκληρες σε αναβρασμό την ολόκληρη σχεδόν του έθνους—χωρίς ακόμη να βρει τη λύση του—, θά περίμενε κανείς να σταθεί ή αφορμή για να επιδοθούν πολλοί νέοι στην επιστημονική έρευνα της γλώσσας γενικά. Κι ωστόσο σιγά-σιγά οι έδρες της γλωσσολογίας στα δύο μας πανεπιστήμια έμεναν κενές. Μισού αιώνα διδασκαλία των γλωσσολόγων μας—μετρημένων εξάλλου στα δάχτυλα του χεριού—δεν κερποφόρησε όσο έπρεπε, δεν κατόρθωσε να δημιουργήσει φυτώριο γλωσσολογίας, δεν μπόρεσε να προετοιμάσει τους διαδόχους της. Και είναι δύσκολο ν' απαντήσει κανείς αν αυτό οφείλεται σε προσωπικές αδυναμίες ή σε παράγοντες αντικειμενικούς. Σωστό είναι έπειτα να γίνει και η διάκριση παρατάξεων· οι δημοτικιστές δεν κράτησαν την επίσημη έδρα της γλωσσολογίας παρά ελάχιστα. Τί φταίει λοιπόν; 'Η προσωπική αδυναμία ή το περιστατικό ότι η διδασκαλία γίνονταν από τη σκοπιά της καθαρεύουσας;

Όπως και νά 'ναι, δεν υπάρχει σήμερα στον τόπο μας έργο κατατοπιστικό στα προβλήματα της γλωσσολογίας. 'Η «Γενική Γλωσσική» του Χατζηδάκη, βιβλίο αρκετά άμεθοδο, είναι ήδη παλιωμένο. Θαρρώ λοιπόν πως προσφέρω κάποια ύπηρεσία προετοιμάζοντας την έκδοση του έργου του κ. J. Vendryes, του Πανεπιστημίου των Παρισίων: «Le langage». Το βιβλίο, τρίτο στη σειρά «L' evolution de l' humanité», που διευθύνεται από τον κ. Henri Berg και ένημερωμένο βιβλιογραφικά ως τα 1939, χαρακτηρίζεται σαν γλωσσολογική εισαγωγή στην ιστορία· χωρίς να είναι ένα έγχειρίδιο γενικής γλωσσικής—άνεφυκτο σύμφωνα με τη γνώμη του συγγραφέα—έξετάζει, με αξιοθαύμαστη εύρύτητα και ζηλευτή σαφήνεια, τα ζητήματα της γλώσσας και το ουσιαστικό πρόβλημα της επιστήμης της γλωσσολογίας: πώς το δεύτερο—ύστερα από το χέρι—έργαλειο του ανθρώπου, ή γλώσσα, δημιουργήθηκε από τη ζωή και πώς η ζωή, αφού το δημιούργησε, το θρέφει.

Από το τέταρτο μέρος του βιβλίου, δίνω παρακάτω το κεφάλαιο για το σχηματισμό των κοινών γλωσσών και την αλληλεπίδραση κοινών γλωσσών και διαλέκτων. Έξον από τη γενικότερη σημασία του, ενδιαφέρει ιδιαίτερα τον Έλληνα αναγνώστη επειδή πραγματεύεται τη διαμόρφωση της αρχαίας και της έλληνιστικής κοινής γλώσσας. A. B.

Το δείξαμε στο τέλος του πρώτου κεφαλαίου το πόσο ή ένότητα της γλώσσας ήταν ανάγκη κοινωνική. 'Αν ή κοινωνία δεν αντιδρούσε στη γλωσσική διάσπαση, ο κόσμος θά παρουσίαζε την εικόνα του διαμελισμού των ιδιωμάτων, που κι' αυτά θά διαφοροποιούνταν ολοένα και περισσότερο. Όμως οι άνθρωποι που μιλούν μια γλώσσα προσπαθούν πάντα να τη διατηρήσουν άπαράλλαχτη· ακόμη κι οι παραλλαγές που έμφανίζονται ανάμεσα στα άτομα της ίδιας κοινωνικής ομάδας από αφορμή που συνδιαλέγονται μεταξύ τους, επιφέρουν την ένότητα της γλώσσας. Έδω έχουν την αρχή τους διάλεκτες καθώς και οι κοινές γλώσσες, που επιβάλλονται στις διάλεκτες.

Ός τόσο υπάρχει διαφορά στο σχηματισμό των κοινών γλωσσών και των διαλέκτων. Οι διάλεκτες δημιουργούνται αυθόρμητα με το φυσικό παιχνίδι των γλωσσικών ενεργειών. Παντού όπου συναφή ιδιώματα παρουσιάζουν κοινές ιδιορρυθμίες και κά-

ποιο γενικό ύφος ομοιότητας, αίσθητό στα άτομα που τα μιλούν, υπάρχει διάλεκτος. 'Η διάλεκτος είναι ως ένα σημείο επιδεχτική όρισμού. Το έχουμε ειπωμένο, πως κι' αν ένώναμε το σύνολο των γλωσσικών κριτηρίων δε θά μπορούσαμε να προσδιορίσουμε τα όριά της. Πάντα λίγο-πολύ αυθαίρετα ο γλωσσολόγος κάνει έκλογή των φαινομένων για να καθορίσει επάνω στο χάρτη τα διαλεκτικά διαμερίσματα. Συμβαίνει με τις διάλεκτες δ,τι και με τις φυσικές περιοχές που απαρτίζουν μια χώρα: όταν δε χρησιμεύουν για βάση πολιτικών διαιρέσεων, τα όριά τους μένουν πάντα δυσδιάκριτα. Οι κάτοικοι του Σέν-ε-Μάρν μιλούν ακόμη και σήμερα για την Μπρή, το Γκαζινέ, το Μοντουά. Όμως τα διάφορα αυτά όνόματα, που ανταποκρίνονται ίσως σε κάποια γεωγραφικά χαρακτηριστικά, δεν αντιπροσωπεύουν σήμερα καμιά περιοχή που να μπορεί με ακρίβεια να όριστεί· κι αν υπήρχε κάποτε έποχή που μπορούσε κανείς να μιλά

για τὰ δρια τῆς κομητείας τῆς Μπρή, τὸ Μοντουά τουλάχιστο ποτέσ δέν ἦταν ἄλλο πράμα ἀπὸ μιὰ ἔκφραση γεωγραφική.

Ἡ διάλεκτος καθορίζεται πολὺ καλύτερα ὅταν συμπίπτει μὲ μιὰ πολιτικὴ διαίρεση· καὶ τὰ δρια τῆς ἐξακολουθοῦν συχνὰ νὰ ὑπάρχουν γιὰ πολὺ καιρὸ καὶ ἀφοῦ πάψουν νὰ ἰσχύουν οἱ λόγοι ποὺ τὰ προσδιόρισαν. Ἔτσι, παρατηροῦν πὼς σὲ πολλὰς περιοχὰς τῆς σημερινῆς Γερμανίας οἱ ὁμόγλωσσοι ἀνευρίσκονται σὲ ὀρισμένους τόπους, ποὺ συμπίπτουν μὲ τὰ πολιτικὰ σύνορα τὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 1789. Τὰ σύνορα αὐτὰ ἀνεβαίνουν γενικά στὸν 16^ο κι ἀκόμη στὸν 15^ο αἰῶνα καὶ ἦταν σύγκαιρα ἐξομολογητικὰ σύνορα· ὥστε ἡ ἐπίδραση τῆς ἐκκλησίας προστίθεται στὴν πολιτικὴ ἐπίδραση γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν ὀρίων τῆς διαλέχτου. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὴ γαλλικὴ Βρετάνη, ὅπου τὰ δρια τῶν διαλέχτων τοῦ Λεόν, τῶν Κορνουάγι καὶ τοῦ Τραιγκέ, πολὺ αἰσθητὰ καὶ σήμερα ἀκόμη σὲ πολλὰ μέρη, συμπίπτουν μὲ τὶς παλιὰς θρησκευτικὰς καὶ πολιτικὰς διαιρέσεις τῆς χώρας. Χτυπητὸ λογουχάρη παράδειγμα εἶναι τὸ πὼς ἡ διάλεκτος τοῦ Τραιγκέ χωρίζεται ἀπὸ τὴν διάλεκτο τοῦ Λεόν μὲ τὸν ποταμὸ Μορλέ, ποὺ ἀποτελοῦσε ἄλλοτε τὸ σύνορο τῶν δυὸ ἐπισκοπῶν καὶ πὼς γιὰ τοῦτο ἡ πόλη Μορλέ, ποὺ ἀπλώνεται ἐπάνω στίς ὄχτες τοῦ ποταμοῦ, εἶναι ἀπὸ γλωσσικὴ ἀποψη κομμένη σὲ δύο. Αὐτὸ δέν πάει νὰ πεί πὼς δέν μποροῦν νὰ συνεννοηθοῦν ἀπὸ τὴν μιὰ ὄχτη στὴν ἄλλη, ὅμως ὑπάρχουν μερικὲς γλωσσικὲς ἰδιομορφίαι ποὺ τὸ κοινὸ ἔδαφος τοὺς τελειώνει μὲ ἀκρίβεια στὸ ἴδιο σημεῖο. Καί, ὅπως στὴν περίπτωσι τῶν γερμανικῶν διαλέχτων, οἱ ὁμόγλωσσοι ποὺ ἀνευρίσκονται ξεσκεπάζουν σύγκαιρα ἐδῶ καὶ παλιὰς διοικητικὰς διαιρέσεις.

Ὡστόσο, ὅποια κι' ἂν εἶναι ἡ σημασία τῶν πολιτικῶν ἢ οἰκονομικῶν παραγόντων, ἡ διάλεκτος εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα μιὰ ὄντοτητα γλωσσικὴ. Ἀκόμη κι' ὅταν βάλουμε κατὰ μέρος τοὺς ἐξωτερικοὺς παράγοντες στὴ σύστασι τῶν διαλέχτων, βλέπουμε πὼς οἱ διάλεκτοι στηρίζονται οὐσιαστικὰ στὴ φυσικὴ ἐξέλιξι τῶν στοιχείων τῆς γλώσσας.

Δὲ συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὴν κοινὴ γλώσσα. Τούτῃ καθορίζεται πάντα ἀπὸ παράγοντες ξένους στὴ γλώσσα. Εἶναι δεμένη μὲ τὸ ἄπλωμα μιᾶς ὀργανωμένης πολιτικῆς ἐξουσίας, μὲ τὴν ἐπιρροὴ τῆς ἐπικρατέστερης κοινωνικῆς τάξεως εἴτε μὲ τὴν ὑπεροχὴ μιᾶς λογοτεχνίας· ὅποια κι' ἂν εἶναι ἡ ἀρχὴ ποὺ τῆς ἀναγνωρίζουν, ὑπάρχουν πάντοτε λόγοι πολιτικοί, κοινωνικοί ἢ οἰκονομικοί ποὺ συντελοῦν στὴ διατήρησίν της. «Μόνον ὁ πολιτισμὸς μπορεῖ νὰ διαδώσει τὶς γλώσσες σὲ μεγάλας μάζες»⁽¹⁾. Κι' ὅταν ἡ κοινὴ γλώσσα διαμελίζεται κ' ἐξαρθώνεται, αὐτὸ σημαίνει πὼς οἱ κοινωνικοὶ δεσμοὶ ποὺ τὴν

συγκρατοῦσαν ἔχουν χαλαρωθεῖ. Ἔχουμε λοιπὸν λόγους νὰ μελετήσουμε ξεχωριστὰ τὸν σχηματισμὸ τῶν κοινῶν γλωσσῶν, νὰ δείξουμε μὲ ἱστορικὰ παραδείγματα σὲ ποιά αἰτία χρωστοῦν τὴ γέννησι, τὴν ἀκμὴ καὶ τὴν παρακμὴ τους.

* * *

Πάντα στὴ βάση τῶν κοινῶν γλωσσῶν ὑπάρχει μιὰ δοσμένη γλώσσα. Ἡ γλώσσα αὐτὴ υἱοθετήθηκε σὰν κοινὴ γλώσσα ἀπὸ ἄτομα ποὺ μιλοῦν διάφορα ἰδιώματα. Ἡ ὑπεροχὴ τῆς γλώσσας ποὺ στάθηκε γιὰ βάση καὶ τὸ ἄπλωμά της ἀπάνω στὰ τοπικὰ ἰδιώματα ὀφείλεται σὲ ἱστορικὰ περιστατικά. Ὁ γλωσσολόγος ὅμως πρέπει νὰ καταπιαστῆ πρῶτα μὲ τὸν προσδιορισμὸ αὐτῆς τῆς γλώσσας.

Σὲ κάθε χώρα εἰδικὲς συνθήκες καθορίζουν τὴν ἐμφάνισίν της· κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς μεγάλας κοινὲς γλώσσες, νέες ἢ ἀρχαίες, ἔχουν δημιουργηθεῖ μ' ἕναν ἰδιαίτερο τρόπο. Κάποτε τὸ ζήτημα εἶναι γιὰ μιὰ διάλεκτο, δηλαδὴ γιὰ τὴν γλώσσα μιᾶς δοσμένης χώρας, ποὺ ἀπλώνεται στίς γειτονικὲς χώρες καὶ τοὺς γίνεται ἡ κοινὴ γλώσσα. Ἡ περίπτωση αὐτὴ δημιουργήθηκε στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, ὅταν ἐπικράτησε ἡ ἑλληνικὴ κοινὴ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγαλεξάνδρου. Ἡ κοινὴ εἶναι ἀρχικὰ ἡ διάλεκτος τῆς Ἀττικῆς. Ἡ διάλεκτος αὐτὴ εἶχε μείνει ἴσαμε τὸν 5^{ον} αἰῶνα. «Τὸ ἰδιῶμα τὸ ὀλότελα τοπικὸ μιᾶς ἀπομονωμένης χώρας ποὺ δέν τραβοῦσε καθόλου τοὺς ξένους· ὁ πληθυσμὸς της, ἀγροτικὸν τὸ περισσότερο χαραχτήρα, ἦταν σχετικὰ καθαρὸς ἀπὸ κάθε φυλετικὴ ἀνάμιξι»¹.

Ἐπὶ πρῶτον καὶ παλαιότερα κοινὲς γλώσσες στὴν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα στίς ἀποικίες. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ διαδόθηκε στὴ Μ. Ἀσίᾳ ἡ ἰωνικὴ, εἶχε γίνει κιόλας γλώσσα κοινὴ· ἡ γλώσσα αὐτὴ μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτον ποὺ τὴν ἀντιπροσωπεύει θαυμάσια. Ἔτσι, ἄνκαι σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἱστορικοῦ, ὑπῆρχε στὴ Δωδεκάπολιν κάποιος ἀριθμὸς τοπικῶν ἰδιωμάτων ποὺ διέφερε τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, μιλοῦσαν ἐκεῖ καὶ μιὰ κοινὴ γλώσσα ποὺ ἀπλώνονταν ἐπάνω ἀπὸ τὰ τοπικὰ ἰδιώματα. Ὅμως οἱ πολιτικὲς περιστάσεις δέν ἐπέτρεψαν στὴν κοινὴ αὐτὴ ἰωνικὴ γλώσσα νὰ πάρει τὴν σημασίαν ποὺ εἶχε ἀργότερα ἡ γλώσσα τῆς Ἀττικῆς. Παράδοξι συμβολὴ πολὺπλοκῶν αἰτίων συντέλεσε ὥστε ἡ Ἀττικὴ νὰ βρεθεῖ γιὰ ἕνα ὀλόκληρον αἰῶνα, ἀνάμεσα στὸ τέλος τῶν μηδικῶν πολέμων καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσι τῆς μακεδονικῆς αὐτοκρατορίας, σὲ θέσι νὰ δώσει μιὰ κοινὴ γλώσσα στὸν ἑλληνικὸν κόσμον. Ἀνάμεσα στίς αἰτίαι ποὺ συνέργησαν γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν στὴν ἀττικὴν διάλεκτον αὐτὴν τὴν ὑπεροχὴν, πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ ἀναφέρουμε τὸν πολιτικὸν ρόλον ποὺ ἔλαχε στὴν Ἀθῆνα ὕστερα ἀπ'

(1) Ε. Ρενάν.

1. Μειγίε.

τή διάλυση της δυναστείας των 'Αχαιμενιδών. "Όμως ή δύναμη της ακτινοβολίας της 'Αττικής μεγάλωσε με τή φήμη πού πήραν οι ποιητές και οι καλλιτέχνες της· και είναι σύγκαιρα κέντρο πολιτικό, καλλιτεχνικό και φιλολογικό ή 'Αθήνα, πού είχε τήν τιμή νά δημιουργήσει τήν κοινή γλώσσα πού, από τόν 4ο π. Χρ. Ισαμε τόν 9ο μ. Χρ. αιώνα, χρησίμευε γιά έκφραστικό όργανο τής σκέψης όλων των 'Ελλήνων. 'Η γλώσσα αυτή προήλθε από τήν άττική διάλεκτο όπως τή μιλούσαν στα όρια τής χώρας και δέν είναι άλλο παρά ή προσαρμογή τής άττικής διαλέχτου σέ πληθυσμούς με διάλεκτες ή και γλώσσες διαφορετικές.

Στήν άρχαία 'Ιταλία οι συνθήκες αλλάζουν κάπως. 'Η λατινική πού απλώθηκε σά γλώσσα κοινή στήν 'Ιταλία και κατόπι σ' όλο τό δυτικό κόσμο, είναι ούσιαστικά ή γλώσσα τής Ρώμης, δηλαδή μιás πόλης, άπέναντι στή γλώσσα τής γύρω υπαίθρου και στις μακρυνότερες διάλεκτες. 'Ο *sermo urbanus* άρχισε νά πνίγει τόν *sermo rusticus*, προτού νά υποσκελίσει στό κυριαρχικό τους έδαφος τις γειτονικές διάλεκτες: τή σαβιλική είτε τή μαρσική, κατόπι τις άλλες γλώσσες τής 'Ιταλίας: τήν όσκική, τήν όμβριανή, τήν έτρουσκική, τήν κελτική, τήν έλληνική. 'Εδώ συναντούμε τή σημασία τής πόλης πού είναι πολιτική πρωτεύουσα.

"Όμοια έτσι από τήν πρωτεύουσα ξεκίνησε και ή γαλλική κοινή. 'Η πολιτική σημασία του Παρισιού και τής γύρω περιοχής είναι άρκετή εξήγηση γιά τό πώς ή διάλεκτος τής Νήσου τής Γαλλίας, «ή γαλλική», υιοθετήθηκε από τις γειτονικές έπαρχίες τις προσαρτημένες στό βασίλειο και έγινε στό τέλος όργανο πνευματικής επικοινωνίας από τή Δουγκέρκη ως τή Περπινιάν και από τό Μπρέστ ως τό Σαμονίξ. 'Η γαλλική τής Νήσου τής Γαλλίας δέν απλώθηκε μόνο επάνω από τά ιδιώματα τής ίδιας γλωσσικής οικογένειας, τις διάλεκτες τις καταγόμενες, όπως αυτή, από τή λατινική, παρά χρησιμεύει και σαν κοινή γλώσσα στους Φλαμανδούς και τους Μπρετόνους, πού τά φυσικά ιδιώματά τους είναι γερμανικά ή κελτικά· εισέδωσε άκόμη και στα νοτιοανατολικά τής Γαλλίας, σά γλώσσα κοινή στό έδαφος των Βάσκων. Τά όριά της δέ σταματούν στα πολιτικά όνορα τής Γαλλίας, άφού μέρος του Βελγίου και τής 'Ελβετίας ανήκουν γλωσσικά στό γαλλικό έδαφος, χωρίς νά κάνουμε λόγο γιά τις άποικίες, παλιές είτε νέες, πού εξαπλώνουν τή χρήση τής γαλλικής και πέρα από τή θάλασσα. 'Η ιστορία τής κοινής αυτής γαλλικής, τής διαμόρφωσής της και τής γεωγραφικής της έχτασης είναι στενά δεμένη με τήν πολιτική, τήν οικονομική και τήν κοινωνική ιστορία τής χώρας: δέν μπορούμε νά έννοήσουμε τή μία, χωρίς νά ξέρουμε τήν άλλη. 'Από τήν πρω-

τεύουσα λοιπόν ξεκίνησε ή γαλλική και, μέσα στήν πρωτεύουσα, από μιá όρισμένη κοινωνική τάξη, από τήν άστική τάξη. Τό πράγμα έχει πιστοποιηθεί θαυμάσια από τόν Βρυοτ: ή κοινή γαλλική, τέτοια πού άποκρυσταλλώθηκε τόν 17ο αιώνα, είναι ή γλώσσα τής άστικής τάξης του Παρισιού, τής «πόλης»· τήν έκαμε δική της ή αύλή, κατόπι ή έπαρχία και χρησιμοποιώντας τήν οι μεγάλοι συγγραφείς τής έδωσαν τή δύναμη νά επιβληθεί όριστικά και νά επικρατήσει. "Ετσι οι διαλεκτικές επάνω της επιδράσεις μόλις πού διακρίνονται.

'Η Ισπανική κοινή είχε σταθεροποιηθεί πολύ πρωύτερα από τή γαλλική. Τήν εποχή τής άραβικής κατοχής (711), πρέπει νά ύπήρχαν στή χερσόνησο τρεις μεγάλες ομάδες διαλέχτων με άρκετά μεγάλες διαφορές: ή γαλικική στή Δύση, ή καταλανική στήν 'Ανατολή και μιá κεντρική ομάδα πού κατείχε έκτεταμένη περιοχή. 'Από μιá βορινή διάλεκτο τής περιοχής αυτής, από τή διάλεκτο τής Παλιās Καστίλλης, κοντά στις βασιλικές έπαρχίες, ξεκίνησε ή Ισπανική κοινή. Γιά λόγους πού εξηγεί ή πολιτική ιστορία, τό άπλωμα τής Καστιλλιανής⁽¹⁾ έγινε από τό Νότο, με τό σχήμα τής βεντάγιας σκεπάζοντας λίγο λίγο τις άλλες διάλεκτες τής κεντρικής ομάδας· ως τόσο στα δεξιά και στ' άριστερά τής καθ'αυτό καστιλλιανής, εκπρόσωποι τής ομάδας αυτής διατηρήθηκαν ως τις μέρες μας στις πατουά του Λεδόν και του 'Αραγκόν, πού έχουν άξιοπερίεργες μεταξό τους όμοιότητες. 'Η Καστιλλιανή έγινε τόν 13ο αιώνα γλώσσα λογοτεχνική, κι αυτό τό χρωστά στό βασιλιά 'Αλφόνσο τό 10ο (1252—1284), πού ήταν γιά τήν 'Ισπανία ό,τι θα γίνονταν λίγο άργότερα ό Ντάντε γιά τήν 'Ιταλία. 'Η Ισπανική λοιπόν κοινή είναι τό άποτέλεσμα τής πολιτικής και λογοτεχνικής ύπεροχής τής Καστίλλης. 'Η ύπεροχή αυτή δέν απλώθηκε στήν Πορτογαλία, πού ήταν άνεξάρτητη από τά τέλη του 11ου αιώνα. Οι διάλεκτες τής Πορτογαλίας ανήκαν πάντα στήν παλιά ομάδα τής Δύσης. "Ετσι, τά άρχαία πορτογαλικά συγγέονται με τή γαλλική. "Όμως ή σημασία πού πήρε από τή Λισσαβώνα, τήν πρωτεύουσα του 16ου αιώνα, και ή επίδραση του μεγάλου ποιητή Καμόενς (1525—1580) έδωσαν τήν ύπεροχή στήν κεντρική διάλεκτο τής χώρας, πού έγινε ή πορτογαλική λογοτεχνική κοινή. Κι όσο γιά τή διάλεκτο πού μιλιέται σήμερα στή Γαλικία, κάνει τήν έντύπωση άρχαίας πορτογαλικής πού σταμάτησε στήν περίοδο τής ανάπτυξής της· είναι έπειτα όλη διαποτισμένη από Ισπανισμούς.

"Αμα τή συγκρίνουμε με τή γαλλική είτε με τήν Ισπανική, ή άγγλική κοινή παρουσιάζει από τήν άρχή άκόμη τής ιστορίας

(1) Τά καστιλλιάνικα (σ. μ.).

της Ισχυρή επίδραση από ποικίλες διάλεκτες. Αυτό οφείλεται στο ότι η πόλη του Λονδίνου, όπου διαμορφώθηκε η αγγλική κοινή, βρίσκεται σε τοποθεσία όπου διασταυρώνονται πολλές διάλεκτες. Κι' ακόμη, έχει διαπιστωθεί πως την ίδια εποχή που διαμορφώνονταν η κοινή γλώσσα, το Λονδίνο μεγάλωνε απότομα, συγκέντρωνε στους κόλπους του ποικίλους μετανάστες που έφταναν από όλες τις επαρχίες και ανακατώνονταν με τους παλιούς κατοίκους. Η μετανάστευση αυτή προξένησε στην κοινή γλώσσα διαλεκτικές επιδράσεις τόσες, που τον 17ο αιώνα η προφορά της αγγλικής κοινής, χωρίς καθόλου να έχει αποκρυσταλλωθεί, παρουσίαζε αντίθετα πολλές ποικιλίες. Διακρίνει κανείς και σήμερα ακόμη τα ίχνη τους. Όμως η μετανάστευση αυτή των επαρχιών είχε ακόμη τη συνέπεια να αποκαταστήσει τις άστοχότητες ανταλλαγές του πληθυσμού ανάμεσα στην πρωτεύουσα και την επαρχία· πράγμα που ήταν εξαιρετικά εύνοϊκό για το άπλωμα της κοινής γλώσσας. Στη σημασία λοιπόν της πρωτεύουσας της οφείλει η Αγγλία τη σχετική ενότητα της γλώσσας της, όμως μέσα σε συνθήκες αρκετά διαφορετικές από τις συνθήκες που δημιούργησαν τη γαλλική κοινή. Η τελευταία τούτη είναι πολύ περισσότερο ένιαία.

Δημιουργήθηκαν στις μέρες μας στη βαλκανική χερσόνησο κοινές γλώσσες, που το μέλλον τις επιφυλάσσει αναμφίβολα τροποποίηση ή επέκταση των ορίων τους, που όμως έχουν κι' αυτές για άφετηρία την ύπαρξη μιάς πρωτεύουσας. Οι σερβικές διάλεκτες του νότου είναι πολύ διαφορετικές από τη σερβική γλώσσα που γράφουν και μιλούν στο Βελιγράδι. Ο τόνος εκεί βρίσκεται σε άλλη θέση, η ποσότητα των συλλαβών δε διατηρείται, το τυπικό, είναι πολύ απλοποιημένο. Από πολλές πλευρές τα ιδιώματα αυτά είναι ένδιάμεσα μεταξύ σερβικής και βουλγαρικής γλώσσας· είναι πρακτικά αδύνατο να προσδιορίσουμε τα διαλεκτικά όρια των δύο γλωσσών. Όμως από το τέλος των βαλκανικών πολέμων υπάρχει μια κοινή σερβική γλώσσα που απλώνεται και απορροφά τα νότια αυτά ιδιώματα μέσα στα πολιτικά όρια του βασιλείου των Σέρβων. Είμαστε αρκετά καλά πληροφορημένοι για τον τρόπο που ενεργείται λογουχάρη ή υποκατάσταση από την κοινή λογοτεχνική γλώσσα της διαλέχτου που λέγεται Ικαβική. Το κύριο φαινόμενο είναι η αντικατάσταση του φτόγγου ι από την ομάδα *iyε*. Εκείνο που στη Σερβία διευκολύνει την υποκατάσταση αυτή είναι η ύπαρξη της πατριαρχικής οικογενείας της *zadržuga*. Στο έσωτερικό της Ζάντρουγκα είναι χρειζόμενη φυσικά μια γλώσσα μόνο· όμως με τους γάμους μπαίνουν αδιάκοπα στη Ζάντρουγκα γυναίκες ξένες στον

τόπο, που μιλούν διάφορες διάλεκτες· το τοπικό ιδίωμα με τον τρόπο αυτό ελάχιστα αντιστέκεται, ενώ η επίδραση της κοινής ολοένα και μεγαλώνει. Η λογοτεχνική γλώσσα γίνεται το κοινό ιδίωμα σ' όλους τους Σέρβους του βασιλείου.

Στη Γερμανία, όπου η πρωτεύουσα είναι νεώτατη και δεν ένασκει στην ολόκληρη της χώρας αδιαφιλονίκητη υπεροχή, το άπλωμα της κοινής γλώσσας έγινε ανεξάρτητα από κάθε πολιτική ενότητα. Η γερμανική κοινή είναι πρώτα απ' όλα γλώσσα γραφτή, που χρωστά την επιτυχία της σε αίτια θρησκευτικά και την αρχή της σε ανάγκες αποικισμού. Με τη Μεταρρύθμιση, η γερμανική του Λούθηρου διαδόθηκε σ' όλη την περιοχή της κάτω γερμανικής· στα τέλη του 16ου αιώνα δε χρησιμοποιούσαν πια για γραφτή γλώσσα στην περιοχή αυτή παρά μια κοινή λογοτεχνική γλώσσα. Το άπλωμα ήταν βραδύτερο στις καθολικές χώρες της νότιας Γερμανίας και στην προτεσταντική Έλβετία. Όμως ο ίδιος ο Λούθηρος είχε χρησιμοποιήσει ένα γλωσσικό όργανο προετοιμασμένο από πολύ πριν. Υπήρχε από τον 14ο αιώνα, ακόμη κι από το 13ο, στα άστικά σφραγιδοφυλάκια ή τα πριγκιπάτα της Γερμανίας, η τάση να υιοθετήσουν μια κοινή γλώσσα διαφορετική από τις τοπικές διάλεκτες. Το παράδειγμα είχε δοθεί από το αυτοκρατορικό σφραγιδοφυλάκιο: τουτό δώ έβαλε σκοπό του να αποφεύγει τα ιδιαίτερα διαλεκτικά χαρακτηριστικά και να χρησιμοποιεί την ίδια γλώσσα σ' όλες τις χώρες της δικαιοδοσίας του. Αυτό έκδηλώθηκε την εποχή του αυτοκράτορα Καρόλου του 4ου, τον 14ο αιώνα. Η γλώσσα αυτή του σφραγιδοφυλακίου πήρε εξαιρετική δύναμη, το περισσότερο επειδή ήταν γλώσσα αποικισμού. Πραγματικά, βήμα τό βήμα η γερμανική γλώσσα εισχωρούσε στο σλαβικό έδαφος και υποκαθιστούσε τις σλαβικές γλώσσες. Η γερμανική κοινή διαμορφώθηκε στις αποικιακές πόλεις της ανατολικής Γερμανίας, πήρε με τη Μεταρρύθμιση τη λογοτεχνική της σημασία, σταθεροποιήθηκε με την ανακάλυψη της τυπογραφίας και έγινε η γραφτή γλώσσα όλης της μορφωμένης Γερμανίας.

Η ιστορία της ρωσικής είναι αίσθητά διαφορετική. Όσο διαρκούσε ο μεσαίωνας ή γραφτή γλώσσα της Ρωσίας ήταν η σλαβονική των πρώτων μεταφραστών της Αγίας Γραφής. Η σλαβονική αυτή, θεμελιωμένη επάνω στα νότια σλαβικά ιδιώματα (της περιοχής Θεσσαλονίκης), είχε στη Ρωσία ιδιαίτερη προσαρμογή, χωρίς ποτέ ως τόσο να ταυτιστεί με την ίδια τη ρωσική. Αν και μια φορά άνθρωποι κάπως μορφωμένοι έγραφαν προσαρμόζοντας λίγο-πολύ τη γλώσσα τους στην όμιλουμένη, εξακολουθούσε ως τόσο γλώσσα λογοτεχνική να μένει η σλα-

βονική της εκκλησίας. Την εποχή του Μεγάλου Πέτρου η γλώσσα χειραφετήθηκε από τη σλαβονική αυτή επίδραση, και διαμορφώθηκε με πρότυπο τις γλώσσες της δυτικής Ευρώπης, συγκεκριμένα της γαλλικής και γερμανικής για τη χρήση της Κεντρικής Ρωσίας, με τη μορφή που υπήρχε στην παλιά πρωτεύουσα, τη Μόσχα. Έτσι στις αρχές του 19ου αιώνα δημιουργήθηκε μια λογοτεχνική γλώσσα, όπου σώζονται ίχνη της σλαβονικής, που όμως ουσιαστικά στηρίζεται στη χρήση της όμιλουμένης γλώσσας της εποχής.

Η πολωνική χρησιμοποιήθηκε σά γλώσσα λογοτεχνική από τον 14^ο αιώνα· όμως τον 16^ο αιώνα το πιο παλιό αναπτύχθηκε σαν τέτοια στην περιοχή της Κρακοβίας (Μικρή Πολωνία). Όσοσο η πολωνική λογοτεχνική και κοινή δεν είναι η γλώσσα της περιοχής αυτής, παρά προήλθε από την περιοχή του Πόζεν και του Γκνέζεν (Μεγάλη Πολωνία), έθνικό λίκνο των Πολωνών τον 10^ο αιώνα. Έτσι, από τις τέσσερις μεγάλες διαλεκτικές ομάδες: τη μαζοβική, την ποζνανική, την κρακοβιανή και την ομάδα των Πολωνών της Ρουθηνίας, η ποζνανική χρησιμοποιήθηκε σά βάση της κοινής λογοτεχνικής γλώσσας· η γλώσσα αυτή αναπτύχθηκε στη Μικρή Πολωνία και κατόρθωσε να διαμορφωθεί στην ανατολική πλευρά της περιοχής, στη Ρουθηνία, σε μια περιοχή δηλαδή ως ένα σημείο αποικισμένη, που δεν ανήκε αρχικά και από εθνογραφική άποψη στην Πολωνία.

Υπάρχουν τέλος κοινές γλώσσες που η προέλευσή τους είναι καθαρά λογοτεχνική. Είναι η περίπτωση λογουχάρη της Ιταλικής που έγινε κοινή γλώσσα τον 14^ο αιώνα χάρη στη γοητεία και την επίδραση συγγραφέων όπως ο Ντάντε, ο Πετράρκα και ο Βοκκάκιος, σε μια εποχή που η χώρα δεν είχε καμιά πολιτική ενότητα. Αναμφίβολα, οι μεγάλοι άστοι συγγραφείς χρησιμοποίησαν τη γλώσσα που μιλούσαν στο περιβάλλον τους· από δω και το όνομα της *lingua toscana* που έχει από την εποχή του Ντάντε ή Ιταλική λογοτεχνική γλώσσα. Όμως το όνομα αυτό δε σημαίνει καθόλου πως η Ιταλική των βιβλίων προέρχεται από το άπλωμα μιας επαρχιακής διαλέχτου: η γλώσσα που ο Ντάντε ανύψωσε σε περιωπή λογοτεχνικής γλώσσας και που θα γίνονταν ή Ιταλική κοινή είναι ουσιαστικά η γλώσσα μιας πόλης, της Φλωρεντίας, και του καλού κόσμου της πόλης αυτής. Η ίδια ή τσκανική διάλεκτος παρουσιάζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που δεν πέρασαν καθόλου στη λογοτεχνική γλώσσα· αλλάζει λογουχάρη σε *dasu* το *psi*λό *c* και λέει *fuoco* αντί *fuoco* και *la hasa* αντί *la casa*. Όσοσο είναι σωστό να παρατηρήσουμε πως πολλές αιτίες ποικίλης προέλευσης συντέλεσαν για να γίνει η Φλωρεντία *la terra promessa* της κοινής Ιταλικής γλώσσας. Έξόν από την

αίγλη των συγγραφέων της και τη σημασία της σαν κέντρου λογοτεχνικού, η πόλη αυτή κατείχε θέση, μεταξύ Βολώνης και Ρώμης, που την προόριζε να χρησιμεύσει σαν ένωτικός κρίκος των πνευματικών κέντρων της Ιταλίας. Η διάλεκτος της Φλωρεντίας από την άλλη μεριά, από την ίδια τη φύση της, ήταν η ένδειγμένη περισσότερο από τις άλλες να παίξει το ρόλο της κοινής γλώσσας: ήταν πιο κοντά στη Λατινική και επέτρεπε έτσι στον κάθε αγράμματο Ιταλό να κάνει άνετα τη μετατροπή της ίδιας του διαλέχτου σε γλώσσα κοινή. Έτσι προετοιμάστηκε ο θρίαμβος της *lingua toscana*, που τελειοποιήθηκε όταν τον 14^ο αί. ένας Βενετσάνος σαν τον Μπέμπο τη χρησιμοποίησε κι αυτός στα έργα του.

* *

Ο τρόπος της διαμόρφωσης των κοινών γλωσσών, όπως παρουσιάσαμε μερικά δικά τους παραδείγματα, επενεργεί φυσικά στις σχέσεις που έχουν οι γλώσσες αυτές με τις διάλεκτες. Όταν η κοινή γλώσσα δεν είναι άλλο παρά μια διάλεκτος που οι περιστάσεις την κάνουν να επικρατήσει επάνω στις γειτονικές διάλεκτες, οι τελευταίες αυτές είναι καταδικασμένες να απορροφηθούν άργα ή γρήγορα από την κοινή. Η διάλεκτος που χρησιμεύει για βάση της κοινής γλώσσας, περιβάλλεται με κάποιο κύρος κ' επιβάλλεται στις άλλες. Αναμφίβολα πως γενικά χάνει, τι είχε πολύ δικό της· έτσι η άττική διάλεκτος απογυμνώθηκε από κάποια αξιόλογα χαρακτηριστικά της καταλήγοντας να γίνει η έλληνιστική γλώσσα. Όμως οι άλλες διάλεκτες, από τη δική τους πλευρά, αλλοιώνονται πολύ γρήγορα από την έπαφή τους με την κοινή γλώσσα. Αν ιδιαίτερες περιστάσεις δεν τις επιτρέψουν παράταση της ζωτικότητάς τους με τη μορφή των ειδικών ή λογοτεχνικών γλωσσών, οι διάλεκτες βλέπουν τα δριά τους λίγο λίγο να σβήνουν και τελικά συγχωνεύονται μέσα στην κοινή γλώσσα. Στη βόρεια Γαλλία μπορούμε να πούμε πως δεν έχουμε πιά διάλεκτες: δεν υπάρχει πιά διάμεσο μεταξύ της κοινής γλώσσας και του τοπικού ιδιώματος, του πατουά. Ένας Πικαρδός δεν ξέρει σήμερα παρά δυο λογιά γλώσσες: το ιδίωμα του χωριού του και τη γαλλική κοινή· την τελευταία τούτη την έχει μάθει στο σχολείο και την ξαναβρίσκει κάθε πρωί στην έφημερίδα του. Το τοπικό ιδίωμα γεμίζει έπειτα όλοένα και περισσότερο με στοιχεία δανεισμένα από την κοινή γλώσσα. Αν όμως τυχαία γλιστρούν στην κοινή γλώσσα μερικά στοιχεία δανεισμένα από το πατουά, αυτό δε θα πεί πως έχουμε να κάνουμε δω με ανάμνηση της παλιάς διαλέχτου ή με νέα διάλεκτο που βρίσκεται σε σχηματισμό· έχουμε μόνο μια ιδιωματική δψη της κοινής γλώσσας. Πρέπει να γυρίσουμε πολλούς αιώνες πίσω για να βρούμε

κείμενα σε πικαρδινή διάλεκτο. Ἡ πικαρδινή διάλεκτος ἔχει πεθάνει ἀπὸ τῆς μέρας ποὺ οἱ ἄνθρωποι ποὺ τὴ μιλοῦσαν ἔχασαν τὸ αἶσθημα τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἀξίας τῆς διαλέκτου.

Δὲν εἴμαστε καλὰ πληροφορημένοι γιὰ τὸ τί ἔγινε στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἢ τὴν Ἰταλία· ὅμως εἶναι πιθανὸ οἱ διάλεκτες ἐκεῖ λίγο - πολὺ ν' ἀπορροφήθηκαν κι αὐτὲς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ εἴτε τὴν λατινικὴ κοινὴ. Ἡ ἑλληνιστικὴ κοινὴ βρίσκεται στὴ βάση δλων τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων. Ἀφοῦ μιὰ φορά πραγματοποιήθηκε ἡ ἐνότητα, δημιουργήθηκε καὶ πάλι, σύμφωνα μὲ τοὺς ἱστορικοὺς νόμους, νέα διάσπαση, ὅμως πάνω σὲ διαφορετικὴ βάση· καὶ τίποτε δὲν ἔχει ν' ἀνσκαλύψει κανεὶς στὶς νεοελληνικὲς διάλεκτες ποὺ ν' ἀντιστοιχεῖ στὶς ἀρχαῖες διάλεκτες ποὺ προηγήθηκαν ἀπὸ τὴ διαμόρφωση τῆς κοινῆς. Τὰ τοπικὰ ἰδιώματα διαποτίστηκαν κι αὐτὰ τόσο μὲ τοὺς χαρακτηρισμοὺς τῆς κοινῆς, ποὺ ἀναμφίβολα δὲν μπορούσε πιά κανεὶς νὰ τὰ ἀναγνωρίσει παρὰ σὲ κάποιες λεπτομέρειες μόνο τῆς προφορᾶς, σὲ κάποια χαρακτηριστικὰ τοῦ λεξιλογίου. Οἱ ἐπιγραφές, ἀκόμη κι' οἱ πλησιέστερες στὴν ὁμιλούμενη γλῶσσα, δὲν ἐπιτρέπουν νὰ πιστεύουμε στὴν ἀναβίωση τῶν διαλέκτων.

Στὴν Ἰταλία, ἡ λατινικὴ ἀπορρόφησε πολλές γλώσσες, ποὺ γι' αὐτὲς πολὺ λίγα πράγματα ξέρουμε σήμερα· ἀπορρόφησε ἀκόμα καὶ τὶς διάλεκτες τῆς συγγενικῆς μὲ τὴ διάλεκτο τῆς Ρώμης. Οἱ προσπάθειες μερικῶν γλωσσολόγων πέτυχαν νὰ ξεχωρίσουν στὸ λεξιλόγιο, στὴ μορφολογία καὶ στὴ φωνητικὴ τῆς λατινικῆς ὀρισμένα διαλεκτικὰ χαρακτηριστικὰ, ποὺ ἔνα μέρος τους ἴσως διατηροῦν σήμερα οἱ διάλεκτες τῆς νέας Ἰταλίας.

Ἀνάμεσα λοιπὸν στὶς διάλεκτες ποὺ παίρνουν μέρος στὴ διαμόρφωση μιᾶς κοινῆς γλώσσας πρέπει νὰ διακρίνουμε διαφοροὺς βαθμούς. Χάνονται φυσικὰ πολὺ πολὺ γρήγορα ἐκεῖνες ποὺ εἶναι συγγενέστερες μὲ τὴ διάλεκτο ποὺ χρησιμεύει γιὰ βάση τῆς κοινῆς. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ, ποὺ φαίνεται κοινοτοπία, ἔχει τὴ σημασία της ὅταν μελετοῦμε τὶς σχέσεις τῶν γλωσσῶν. Ἔτσι, ὑπάρχει αἰσθητὴ διαφορὰ στὴν ἐπίδραση ποὺ ἀμοιβαῖα ἔχουν ἀσκήσει ἐπάνω στὴν ἀγγλικὴ ἢ δανικὴ καὶ ἡ γαλλο-νορμανδική. Ἡ δι-ἀρθρωση γραμματικῆς τῆς ἀγγλικῆς δὲν ἀλλοιώθηκε παρὰ λίγο μόνο ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς τελευταίας αὐτῆς· ἀντίθετα ἡ δανικὴ τῆς ἀποτύπωσε βαθιὰ τὴ σφραγίδα της· ἡ ἀλλοίωση καὶ ἡ ἀπλοποίηση τοῦ γραμματικοῦ οὐσιώματος πραγματοποιήθηκε δυὸ αἰῶνες νωρίτερα στὶς χώρες τῆς κατεχόμενης τὸ πῶς πολὺ ἀπὸ τοὺς Δανούς, παρὰ στὶς νότιες περιοχὲς τῆς Ἀγγλίας ὅπου ἦρθαν οἱ Νορμανδοί. Ἄν δὲ λογαριάσουμε τὸ ζήτημα τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν σχέσεων

—πρέπει νὰ σημειώσουμε πὼς οἱ Νορμανδοὶ ἦταν σχετικὰ ὀλιγάριθμοι στὴν Ἀγγλία καὶ ἀποτέλεσαν ἐκεῖ πάντοτε ἰδιαίτερη κάστα— οἱ λόγοι τῆς διαφορᾶς ποὺ ἀναφέραμε δῶ, βρίσκονται στὸ βαθμὸ τῆς συγγένειας τῶν γλωσσῶν ποὺ ἐξετάζουμε. Ὑπῆρχαν ἀπὸ γραμματικὴ ἀποψη ἀνάμεσα στὴν ἀγγλικὴ καὶ τὴ δανικὴ σχέσεις ποὺ δὲν ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὴν ἀγγλικὴ καὶ τὴ γαλλο-νορμανδική.

Οἱ κοινές γλώσσες ποὺ εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα γλώσσες γραφτὲς ὅπως ἡ γερμανικὴ εἴτε ἡ ἰταλική, βρίσκονται σχετικὰ μὲ τὶς διάλεκτες σὲ θέση ἀρκετὰ διαφορετικὴ. Ὁ κανὼνας ποὺ ἀντιπροσωπεύει ἡ κοινὴ γλῶσσα δὲν ἰσχύει τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὶς διάλεκτες, ἀφοῦ καμὶα διάλεκτος δὲν ἔχει τὴν τάση νὰ ἐπιβληθεῖ στὶς ἄλλες. Ἔχουμε δῶ δυὸ διαφορετικὲς γλώσσες τοποθετημένες σὲ δυὸ διαφορετικὰ ἐπίπεδα. Τὸ αἶσθημα μιᾶς ἐνότητας εὐρύτερης ἀπὸ τὸ τοπικὸ ἰδιώμα, ὅμως πῶς περιορισμένης ὡς τόσο ἀπὸ τὴν ἐνότητα τῆς κοινῆς, ὑπάρχει χωρὶς σοβαρὴ βλάβη σ' ὅλη τὴν ἑκτασὴ τῆς χώρας. Ἔτσι στὸ Πιεμόντ ἢ στὴ Λομβαρδία ἡ ὁμιλούμενη γλῶσσα δὲ συμφωνεῖ μὲ τὴ γλῶσσα τῶν βιβλίων. Ἡ τελευταία τούτη φαίνεται τεχνητὴ καὶ ἀρχαϊκὴ· εἶναι ἀληθινὰ μιὰ νεκρὴ γλῶσσα χωρὶς αὐθορμησία καὶ, ὅπως λέει ὁ Ascoli, χωρὶς *sicurezza*. Ὁμοῖα, στὴ Γερμανία μπορούμε καὶ σήμερα ἀκόμη νὰ μιλοῦμε γιὰ διάλεκτες. Οἱ διάλεκτες ἐκεῖ κατέχουν κάποια ἐνδιάμεση βαθμίδα μεταξὺ τοπικοῦ ἰδιώματος καὶ κοινῆς γλώσσας· ἀντιπροσωπεύουν στὸ λαϊκὸ αἶσθημα τὴ γλῶσσα μεγάλων λίγο - πολὺ ἐκτάσεων καὶ μὲ κάπως σαφῆ τὰ ὄριά τους. Ἔχουν τὴ θέση τους στὴ λογοτεχνία καὶ στὴ δημοσιογραφία. Ἡ κοινὴ πάλι γλῶσσα δὲν ἔχει ἐπιβληθεῖ ἐκεῖ ἐπειδὴ δὲν ἔχει ὁμοιόμορφη προφορὰ κι ἐπειδὴ μιλιέται διαφορετικὰ ἀπὸ περιοχὴ σὲ περιοχὴ. Ἄν ἐξαιρέσουμε τὰ ἄτομα τῆς ἀνώτερης ἀστικῆς τάξης, ποὺ ἔχουν ξεχωριστὴ μόρφωση, ἡ προφορὰ ποὺ ὁ κάθε Γερμανὸς δίνει στὴν κοινὴ γλῶσσα εἶναι πάντα λίγο - πολὺ χρωματισμένη ἀπὸ διαλεκτισμούς. Τὴ γράφουν τὴ γερμανικὴ κοινὴ παντοῦ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, τὴν προφέρουν ὅμως μὲ προφορὰ ἀρκετὰ διαφορετικὴ, ἔτσι ποὺ νὰ μὴ μπορεῖ ἕνας παρατηρητὴς νὰ ἀναγνωρίσει εὐκόλως τὴν καταγωγὴ ἐκείνου ποὺ τὴ μιλά. Οἱ διαφορὲς, ποὺ παρατηροῦνται δῶ καὶ κεῖ στὴν προφορὰ τῆς γαλλικῆς τῶν ἐπαρχιῶν εἶναι ἀσήμαντες ἅμα τὶς συγκρίνουμε μὲ τοὺς διαλεκτισμούς τῆς γερμανικῆς.

Ὡς τόσο σπεύδουμε νὰ ποῦμε πὼς ἡ διάσταση ἀνάμεσα στὴ γερμανικὴ κοινὴ, τὴ γραφτὴ γλῶσσα καὶ τὶς τοπικὲς διάλεκτες δὲν εἶναι ἀπόλυτη. Καὶ πραγματικὰ, ὅπως εἶναι ἐπόμενο, ἔχουμε ἀδιάκοπο πέρασμα ἀπὸ τὴ μιὰ στὶς ἄλλες· εἰσδύει ἡ μία στὴν ἄλλη. Καὶ ἡ διεξόδου αὐτὴ ἔχει γιὰ ἀποτέλεσμα τὴν ἐξασθένηση τῶν διαλεκτικῶν χαρακτηριστικῶν τόσο ὥστε νὰ δικαιούμα-

στε να προβλέψουμε κι έδω, όπως στην προηγούμενη περίπτωση, την εξαφάνιση των διαλέχτων σε μεγάλο σχετικά χρονικό διάστημα. "Όμως σ' αυτόν τον ανταγωνισμό των διαλέχτων και των κοινών γλωσσών πρέπει να έχουμε στο νου μας ένα ουσιαστικό περιστατικό, που γι' αυτό τίποτα ακόμη δεν έχουμε ειπωμένο και που βρίσκεται στη σχετική σταθερότητα των πρώτων και των δευτέρων.

Μπορούμε να εφαρμόσουμε σε κάθε κοινή γλώσσα εκείνο που ο Meillet λέγει για την ελληνική κοινή: «Είναι ένας ιδεώδης κανόνας που καταντᾷ με τον καιρό ολοένα και πιο αρχαϊκός, ολοένα και πιο απομακρυσμένος από τις τάσεις της καθημερινής ομιλίας και μιὰ προσπάθεια πάντα ανανεούμενη για να συμφιλιώσει τις φυσικές τάσεις της εξέλιξης της γλώσσας με τον κανόνα αυτόν». "Η κοινή γλώσσα «δεν είναι γλώσσα πάγια, μήτε φυσικά γλώσσα που εξελίσσεται κανονικά, είναι μιὰ γλώσσα όπου υπάρχει ένα είδος ισορροπίας, αδιάκοπα μεταβλητής, ανάμεσα στην παγίωση και την εξέλιξη». Την ισορροπία αυτή είναι άρκετά δύσκολο να τη διακρίνουμε. "Όταν η κοινή γλώσσα απλώνεται σε πολύ μεγάλη περιοχή, όπου έχουμε άσταμάτητα τά σύρε — έλα ανάμεσα στον πληθυσμό, όπου οι κοινωνικές τάξεις διασταυρώνονται κι' έρχονται σ' έπιμιξίες, είναι μοιραίο να βίσκεται έκτεθειμένη σε σκληρά χτυπήματα και στην ανάγκη να αλλάξει. "Αν υποχωρεί στα χτυπήματα και αλλάξει, είναι τό τέλος της γρήγορο, επειδή καμμιά δύναμη δεν μπορεί να της δώσει τη δυνατότητα να αλλάξει, παντού όπου μιλιέται με τον ίδιο τρόπο· αυτή είναι η διάσπαση της γλώσσας, που η ιστορία μας δίνει πολλά παραδείγματα. "Όμως προτού να φτάσουν εκεί, οι κοινές γλώσσες αντιστέκονται πολύ καιρό στην αλλαγή. "Έχουν με τό μέρος τους τις πολιτικές συνθήκες, τη δύναμη του σχολείου και της διοίκησης. "Ίσως ο καλύτερος προστάτης τους να βρίσκεται ακόμη και στη γραφή.

* *

Για τη γραφή γλώσσα, που πιο πέρα της αφιερώνουμε ειδικό κεφάλαιο, δεν μπορεί να γίνει λόγος έδω παρά μόνο όσο μας χρειάζεται για να μελετήσουμε την εξέλιξη των κοινών γλωσσών. "Η γραφή γλώσσα αντιπροσωπεύει πάντοτε μιὰ παράδοση και κανόνες συντηρητικούς. "Αναμφίβολα, πώς παράδοση μπορεί να υπάρχει και χωρίς τη γραφή. Οι Γαλάτες, καθώς μας πληροφορεί ο Καίσαρας, είχαν διδασκαλίες που οι Ιερείς τις έμπιστεύονταν στη μνήμη των μαθητών τους και που μεταβιβάζονταν έτσι από γενιά σε γενιά. Στις "Ινδίες, τά θρησκευτικά κείμενα, πριν από τη χρήση της γραφής, κληροδοτήθηκαν όμοια με την προφορική όμιλία χωρίς να υποστούν την παρα-

μικρή μεταβολή. "Όμως είναι κοντά στο νου πώς η παράδοση γίνεται πιο ισχυρή και άντεχει περισσότερο όταν μπορεί να στηρίζεται στη γραφή.

Δέν πρέπει να συγχέουμε τη γραφή γλώσσα με τη λογοτεχνική γλώσσα. Μ' όλο που οι δυό έννοιες κάποτε έφάπτονται, υπάρχουν περιπτώσεις όπου ή μιὰ στέκει αντίθετη κι' αντιμετώπη στην άλλη. "Η γραφή γλώσσα είναι συχνά ή έκφραση της κοινής γλώσσας, ενώ οι λογοτεχνικές γλώσσες διαφέρουν από την τελευταία τούτη. Σε πολλές χώρες οι άνθρωποι των γραμμάτων, ποιητές ή πεζογράφοι, αποτελούσαν μιὰ χωριστή κάστα που είχε τις παραδόσεις της, τις συνήθειές της και τά προνόμιά της· ή γλώσσα τους λοιπόν είχε όλα τά χαρακτηριστικά μιᾶς ειδικής γλώσσας, απαιτούσε μύηση, επέβαλλε την εκμάθηση όρισμένης τεχνικής. Συνέβαινε μάλιστα ο ρόλος του ποιητή να είναι στο μισό του θρησκευτικός και όρισμένες λογοτεχνικές γλώσσες είναι σύγκαιρα και γλώσσες θρησκευτικές: ή σανσκριτική λογουχάρη διατήρησε για πολύ καιρό αυτόν τό χαρακτήρα. Στην "Ελλάδα, τό μοναδικό φαινόμενο της μεγάλης λυρικής ποίησης όφείλεται αναμφίβολα στο ότι βασίζεται σε ειδικές θρησκευτικές γλώσσες. Μά κι έξω από κάθε θρησκευτική επίδραση, δημιουργήθηκαν σε πολλές χώρες γλώσσες λογοτεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν για ένα όρισμένο είδος. "Η γλώσσα του έπους στην "Ελλάδα είναι τυπικό παράδειγμα των ειδικών αυτών λογοτεχνικών γλωσσών, που διαμορφώθηκαν από την έργασία των ποιητών και παγιώθηκαν μιὰ για πάντα. "Όποιος στην "Ελλάδα έπαιζε την έπική σάλπιγγα, της έμφυσούσε λαλιά που δεν ανταποκρίνονταν σε καμιὰ όμιλούμενη γλώσσα: ο "Απολλώνιος ο Ρόδιος και ο Κόιντος της Σμύρνης συμμορφώνονταν με την όμηρική παράδοση. "Όμοια είχε επικρατήσει στην "Αθήνα ή σύμβαση να χρησιμοποιούν για τά χορικά μέρη της τραγωδίας μιὰ γλώσσα τυπική, χρωματισμένη με δωρισμούς, που δεν αντιπροσώπευε όμως στο βάθος καμιὰ ιδιαίτερη δωρική διάλεχτο. Στις "Ινδίες ύπήρχαν κι' εκεί λογοτεχνικές γλώσσες, με βάση λίγο-πολύ διαλεχτική, που δε χρησιμοποιήθηκαν παρά για όρισμένα είδη και από όρισμένες κατηγορίες ποιητών. Τό ιδιαίτερο γνώρισμά τους ήταν: πώς ήταν διαφορετικές από την κοινή γλώσσα. Οι Μαλαισιανοί, που δε μιλούν Ινδοευρωπαϊκή γλώσσα, έχουν για λογοτεχνική γλώσσα μιὰ ειδική γλώσσα, την κάβι, γεμάτη από στοιχεία σανσκριτικά.

"Όμως ανεξάρτητα από τις περιπτώσεις όπου ή λογοτεχνική γλώσσα έχει την αρχή της στην ειδική γλώσσα, μπορούμε εύκολα να καταλάβουμε τη διαφορά που χωρίζει τη λογοτεχνική από την κοινή γλώσσα. Πραγματικά, ή κοινή γλώσσα έχει για βασικό της γνώρισμα τό ότι είναι ένα μέσο που επικρατεί ανάμεσα στις διαφορετικές γλώσ-

σες όλων όσοι τή μιλοῦν. "Όταν μιὰ κοινή γλώσσα ἀπλώνεται σ' ὅλη τὴ χώρα, μὲ τὸ νὰ εἶναι ὀλοένα καὶ πολυαριθμότερα τὰ στοιχεία ποὺ παίρνουν μέρος στὴν ἐπικράτησή της, ἡ στάθμη της κατεβαίνει μοιραία· ἔτσι, παρ' ὅλη τὴν ἐπικρατέστερη ἐπίδραση τῶν ἐκλεκτῶν τῆς διανόησης, ἡ κοινή ἀπλώνεται περισσότερο, δανείζεται στοιχεία περισσότερο ἀπὸ τὰ κατώτερα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ. Ἔτσι καταντᾷ ὀλοένα καὶ περισσότερο ἀχρωμῆ, οὐδέτερη καὶ αἰώνη. Προσδιορίζεται τότε ἀπὸ ἀρνητικούς χαραχτήρες, ἀπὸ ἀδυναμίες καὶ κοινοτοπίες.

Γιὰ τοῦτο ἴσα ἴσα ὁ ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἓνα ὄργανο προσωπικό, ποὺ νὰ ἐκφράζει ὅ,τι ξεχωριστὸ ἔχει στὴ διάνοια καὶ τὴν αἰσθηματικότητά του. «Ἡ ὀμιλία, μὲ τὸ νὰ εἶναι καμωμένη γιὰ τὴν κοινή χρήση, λέει ὁ Μπαρρές, δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφράσει παρὰ χοντρικά μόνο τούτη εἴτε κείνη τὴν κατάσταση». Ὁ Φλωμπέρ εἶχε δυὸ λογικῶ γραψίματα: ἄλλο ὅταν ἔγραφε μιὰ οἰκογενειακὴ ἐπιστολὴ κι ἄλλο ὅταν σύνθετε μὲ τὸ ἐπιμελημένο ὕφος τοῦ τὰ λογοτεχνικά του ἔργα. Τὸ «λογοτεχνικὸ γράψιμο» εἶναι πάντα μιὰ ἀντίδραση στὴν κοινή γλώσσα· ἴσως ἓνα σημεῖο εἶναι μιὰ ἀργκώ, ἡ λογοτεχνικὴ ἀργκώ, ποὺ, μὲ τὸ νὰ ἐπιδέχεται ἀναρίθμητες παραλλαγές καὶ νὰ εἶναι διαφορετικὴ στοὺς παρνασιιστές, στοὺς συμβολιστές εἴτε στοὺς ντεκαντάν, δὲν εἶναι λιγότερο, σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις, μιὰ ἀλλοίωση τῆς καθημερινῆς γλώσσας. Οἱ ἀργκώ αὐτές, οἱ κλεισμένες στοὺς ὀμίλους τῶν ὁμοφρονούντων καὶ περιορισμένες σὲ μικρὸ ἀριθμὸ μυημένων, δὲ μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ. Τὸ πολὺ πολὺ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε πῶς καμιά φορά συντελοῦν στὸ νὰ τροφοδοτοῦν μὲ μερικὸς ἐκφραστικὸς τρόπους ἢ μὲ μερικὲς λέξεις τὴν κοινή γλώσσα. Ἔχουμε ὁμῶς νὰ ἐξετάσουμε τὴν περίπτωση ὅπου ἡ λογοτεχνικὴ γλώσσα εἶναι ἡ γραφτὴ γλώσσα καὶ ὅπου καὶ οἱ δυὸ ἐκφράζουν τὸν κανόνα τῆς κοινῆς.

Οἱ ὑπηρεσίες ποὺ ἔχουν προσφέρει οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς κοινῆς εἶναι κολοσσιαῖες. Στὴ συνδυασμένη προσπάθεια τῶν λογοτεχνῶν καὶ τῶν γραμματικῶν ὀφείλουν οἱ Γάλλοι τὴν κοινή τους γλώσσα, τέτοια ποὺ τὴ μαθαίνουν στὸ σχολεῖο. Ἔχουν σφυρηλατήσει γιὰ τὸ λαὸ τὸ ὠραῖο αὐτὸ ὄργανο, ἀγρυπνώντας μὲ φροντίδα ἐπάνω στὴ γλώσσα αὐτὴ, ποὺ καμιά σκουριά δὲν τὴν ἀλλοιώνει. Ὁ καθαρισμὸς τῆς γλώσσας, ποὺ ἐξακολούθησε πολλοὺς αἰῶνες, φαίνεται ἴσως μιὰ δουλειὰ καμωμένη μὲ σοφιστεῖες, μικροπρέπειες καὶ σχολαστικισμούς· ἔχουν ὁμῶς οἱ Γάλλοι πολλὰ κέρδη ἀπὸ τὴν ἐργασία αὐτὴ, ὥστε νὰ εὐγνωμονοῦν ἐκείνους ποὺ τὴν ἔκαναν. Χάρη στοὺς δασκάλους τῶν σχολείων ποὺ καθοδηγοῦν τοὺς νέους στὴ μελέτη τῶν συγγραφέων, ἔχουν οἱ Γάλλοι γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὶς σκέψεις τους

τὴν καλύτερη γλωσσικὴ μορφή, μιὰ γλώσσα ποὺ ὅλες οἱ λέξεις της ἔχουν σαφὴ ἔννοια, ποὺ ὅλοι οἱ ἐκφραστικοὶ τῆς τρόποι προσαρμόζονται καὶ στίς πιὸ λεπτές ἀποχρώσεις. Ἀφαιρώντας ἀπὸ τὴ γραφτὴ γλώσσα τὸ κάθετι ποὺ προσέκρουε στὸ φυσικὸ καὶ τὸ καλὸ γούστο, καὶ ὑποβάλλοντάς τὴ πάντοτε στοὺς κανόνες τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς εὐπρέπειας, τὴν κατέστησαν ἱκανή, ὅπως λέει ὁ Bouhours, «νὰ διατηρήσει τὰ πιὸ ἰσχυρὰ στοιχεία καὶ νὰ ἀνυψώσει τὰ πιὸ ἀδύνατα»· τὴν ἔχουν μ' ἓνα λόγο προσαρμόσει σ' ὅλες τὶς ἀνάγκες τοῦ πνεύματος. Καὶ ἡ κοινή γλώσσα ἔχει ἀπλόχερα ὠφεληθεῖ ἀπὸ τὴν ἐργασία ποὺ ἔχουν πραγματοποιήσει. Ἔχει κερδίσει τὴ σαφήνεια στὴ χάρη, τὴν ἀκρίβεια στὴν ποικιλομορφία καὶ σύμφωνα μὲ τὴ φράση τοῦ Rivaroli, «τὴν εὐθύτητα τὴ συνδεμένη μὲ τὸ πνεῦμα της».

Οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς κάνουν γιὰ τὶς λέξεις ὅ,τι ἔκαναν ἄλλοτε οἱ βασιλιάδες γιὰ τὰ νομίσματα: τοὺς βάζουν τὴν ἀξία ποὺ τοὺς ἀξίζει καὶ προσδιορίζουν τὴ διάρκεια ποὺ ὁ καθένας ὀφείλει νὰ τὶς δέχεται. Ἔτσι, ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ πνεῦμα τους περνᾷ στοὺς σημερινοὺς Γάλλους, καὶ ἐνῶ μιλοῦνε γαλλικά, εἶναι ὁ Pascal καὶ ὁ La Rochefoucauld, ὁ La Bruyère καὶ ὁ Bossuet, ὁ Montesquieu καὶ ὁ Voltaire ποὺ τοὺς ὑπαγορεύουν τὶς λέξεις ποὺ χρησιμοποιοῦν. Ὁ καθένας τους, ὅσο λίγη μὀρφωση κι' ἂν ἔχει πάρει, μιλώντας ἀντλεῖ, καμιά φορά χωρὶς νὰ τὸ ὑποπτεύεται, ἀπὸ τὶς σχολικὲς του ἀναμνήσεις. Γνωρίζουμε σύγχρονο συγγραφέα ποὺ ἡ γλώσσα του δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἀπομίμηση τῶν Γάλλων κλασικῶν. Θὰ μπορούσε νὰ χρησιμεύσει γιὰ πρότυπο σ' ὅλους ὅσοι γράφουν γαλλικά· πραγματώνει μὲ ἀπόλυτη τελειότητα τὸ ἰδανικὸ τῆς λογοτεχνικῆς γαλλικῆς, μὲ τὴ γενικὴ καὶ τὴν «κοινή» μορφή της. Πραγματικά, ἀναγνωρίζουμε σὲ κάθε του ἔργο, στὴ χρήση τῶν λέξεων, στὸ συνδυασμὸ τῶν λέξεων, στὸν ἐκφραστικὸ τρόπο καὶ στὸ ρυθμὸ ἀκόμα τῆς φράσης, τὴν τυπικὴ σφραγίδα τῶν μεγάλων Γάλλων δασκάλων. Χρειάζεται πολὺ ἐξασκημένο γούστο γιὰ νὰ ἐκτιμήσουμε μιὰ τόσο λεπτὴ τέχνη· καὶ εἶναι ἀληθινὴ γοητεία νὰ εἶναι κανεὶς σὲ θέση νὰ ἀναγνωρίζει καὶ νὰ διακρίνει ἐπάνω στὴν ὁμορφὴ αὐτὴ στόφα ποὺ στραφτοκοπᾷ, τὴν προέλευση τῆς κάθε κλωστής ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν τελειοποίησή της. Εἶναι λυπηρὸ νὰ σκέφτεται κανεὶς πῶς θὰ ρθεῖ ἴσως μιὰ μέρα ποὺ κανένας δὲ θὰ εἶναι πιὰ σὲ θέση νὰ χαίρεται αὐτὴ τὴν εὐχαρίστηση, ἂν ἡ ἐκπαίδευση, ἀλλάζοντας χαραχτήρα καὶ σκοπούς, ἔπαυε νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ κάθετι τὸ ἐκλεκτὸ: τότε, ἐπειδὴ δὲ θὰ ἤξεραν τὴν ἀξία του, ἡ σκαιοτήτα τοῦ λαοῦ θὰ καταπατοῦσε μὲ τὰ πόδια τὸ ἀραχνοσφαντὸ αὐτὸ χαλί, τὸ πλουμισμένο μὲ λεπτότητα σὰν κρητιδογράφημα.

Ἄναμφίβολα, πῶς κάθε μορφή τέχνης

κάπως προσωπικής είναι απρόσιτη στα πλήθη. Από την άλλη μεριά όμως η δημιουργία μιᾶς μορφῆς «κοινῆς γλώσσας», όσο τέλεια κι ἂν εἶναι, δὲν εἶναι ποτέ παρά μιὰ στιγμή μόνο στὴν ἱστορία τῆς γλώσσας· κι ἄς σημειωθεῖ ἀκόμη, πὼς μιὰ γραφτὴ γλώσσα μένει πάντα πίσω ἀπὸ τὴν ὁμιλούμενη.

Ἡ συγκρότηση τῶν γραφτῶν γλωσσῶν ἀποτελεῖ σταθμὸ ἀνασταλτικὸ στὴν ἐξέλιξη τῆς γλώσσας. Οἱ τύποι ἀποκρυσταλλώνονται καὶ κοκκαλώνουν, χάνουν τὴ φυσικὴ εὐλυγισία τῆς ζωῆς. Ὅμως εἶναι αὐταπάτη νὰ πιστεύουμε πὼς μπορεῖ ποτέ νὰ σταματήσει ἡ γλώσσα. Ἐκεῖνο ποὺ μᾶς κάνει νὰ νομίζουμε πὼς τὴ σταματᾷ, εἶναι ποὺ βάζουμε ἐπάνω ἀπὸ τὴ φυσικὴ γλώσσα μιὰ γλώσσα τεχνητὴ· ἡ ἀπόσταση τῶν δύο γλωσσῶν, μικρὴ στὴν ἀρχή, γίνεται μὲ τὸν καιρὸ ὀλοένα καὶ μεγαλύτερη. Ἰσαμε τὴ μέρα ποὺ ἡ ἀντίθεση ξεσπᾷ τέτοια ὥστε νὰ δημιουργηθεῖ ρήγμα. Μποροῦμε νὰ συγκρίνουμε τὴ δημιουργία τῶν γραφτῶν αὐτῶν γλωσσῶν μὲ τὸ σχηματισμὸ στρώματος πάγου στὴν ἐπιφάνεια ἑνὸς ποταμοῦ. Ὁ πάγος δανείζεται τὴν ὑπαρξὴ του ἀπὸ τὸ ποτάμι· δὲν εἶναι ἄλλο πράμα, γιὰ νὰ μιλήσουμε καλύτερα, παρά τὸ νερὸ τοῦ ἴδιου τοῦ ποταμοῦ, κι ὥστόσο δὲν εἶναι τὸ ποτάμι. Τὸ παιδί, βλέποντας τὸν πάγο, νομίζει πὼς δὲν ὑπάρχει πιά ποτάμι, πὼς τὸ ρέμα τοῦ νεροῦ σταμάτησε. Αὐταπάτη! Κάτω ἀπὸ τὸ στρώμα τοῦ πάγου τὸ νερὸ ἐξακολουθεῖ νὰ κυλᾷ, νὰ συνεχίζει τὸ δρόμο του πρὸς τὸν κάμπο. Τυχαίνει ὅμως νὰ σπάσει ὁ πάγος καὶ τότε βλέπει κανεὶς ν' ἀναπηδᾷ παφλάζοντας τὸ νερὸ καὶ νὰ ἀναβρῦζει μουρμουρίζοντας. Εἶναι αὐτὴ μιὰ εἰκόνα ἀπὸ τὴν πορεία τῆς γλώσσας. Ἡ γραφτὴ γλώσσα, εἶναι τὸ στρώμα τοῦ πάγου ἐπάνω στὸ ποτάμι. Τὸ νερὸ ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ κυλᾷ κάτω ἀπὸ τὸν πάγο ποὺ τὸ κρατᾷ φυλακισμένο, εἶναι ἡ λαϊκὴ καὶ φυσικὴ γλώσσα. Τὸ κρῦο ποὺ δημιουργοῦσε τὸν πάγο καὶ ζήτησε νὰ σταματήσει τὸ ποτάμι, εἶναι ἡ προσπάθεια τῶν γραμματικῶν καὶ τῶν δασκάλων· καὶ ἡ ἀχτίνα τοῦ ἡλίου ποὺ δίνει στὴ γλώσσα τὴν ἐλευθερίαν της, εἶναι ἡ ἀκατανίκητη δύναμη τῆς ζωῆς, ποὺ νικᾷ τοὺς κανόνες, θραύοντας τὰ δεσμὰ τῆς παράδοσης.

Ἡ σύγχρονη γαλλικὴ γλώσσα δικαιώνει ἀρκετὰ καλὰ τὴν παραπάνω σύγκριση. Ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὴ γραφτὴ καὶ τὴν ὁμιλούμενη γλώσσα εἶναι ὀλοένα καὶ μεγαλύτερη. Μήτε ἡ σύνταξη, μήτε τὸ λεξιλόγιο εἶναι τὰ ἴδια. Ἀκόμη κι ἡ μορφολογία παρουσιάζει διαφορές: ὁ ἀόριστος, ὁ παρατατικὸς τῆς ὑποτακτικῆς δὲν χρησιμοποιοῦνται πιά στὴν ὁμιλούμενη γλώσσα. Ἡ διαφορὰ μάλιστα τοῦ λεξιλογίου χτυπᾷ στὰ μάτια ὄλων. Γράφουνε μιὰ γλώσσα νεκρὴ, τὴ γλώσσα ποὺ ἀνάγεται στοὺς συγγραφεῖς τοῦ 17ου αἰῶνα καὶ ποὺ ὁ σύγχρονος συγγραφέας ποὺ ἀναφέραμε πιὸ ἐπάνω τὴν ἀν-

τιπροσωπεύει σήμερα στὴν ἐντέλεια. Ὅμως μιλοῦνε οἱ Γάλλοι πολὺ διαφορετικὰ. Τὸ λεξιλόγιο τῆς ὁμιλίας τους ἔχει ἀλλάξει ἀπὸ τὸ 17^ο αἰῶνα καὶ ὄθι. Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὶς λέξεις ποὺ μιλοῦνε καὶ τὶς λέξεις ποὺ γράφουνε θυμίζει τὴν ἀντίθεση τῶν χυδαίων καὶ εὐγενῶν λέξεων· ἔχουν ἐνδοιασμοὺς νὰ γράφουν τὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς λέξεις ποὺ χρησιμοποιοῦν στὴν καθημερινή τους ὁμιλία. Ἐνας ἄνθρωπος ποὺ μιλά ὅπως γράφει τοὺς κάνει τὴν ἐντύπωση ἀτόμου μὴ φυσικοῦ, μὴ κανονικοῦ. Λιγοστεύουν ὀλοένα καὶ περισσότερο οἱ ἄνθρωποι τοῦ εἴδους αὐτοῦ.

Χρόνια οἱ ἀνώτερες τάξεις χρησιμοποιοῦσαν ἀπὸ παράδοση μιὰ γλώσσα ἀρχαϊκὴ, ἐπηρεασμένη ἀπὸ τοὺς τύπους τῆς γραφτῆς· μόνο στὰ κατώτερα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ ἔβλεπε κανεὶς νὰ ἐξελισσεται ἡ γλώσσα αὐθόρμητα καὶ νὰ ἀνανεώνει τὰ ἐκφραστικὰ της στοιχεῖα. Σήμερα ἡ γλώσσα τῶν ἀνωτέρων τάξεων ποὺ ἦταν τεχνητὴ, ἐξαφανίζεται πρὸς ὄφελος τῆς λαϊκῆς γλώσσας. Ὅλοι οἱ καθαρολόγοι θρηνοῦν αὐτὴ τὴν «ἐξαχρείωση» τὸ κλάμα τους ὅμως εἶναι στεῖρο. Ὁ ἀντίχτυπος εἶναι φανερός καὶ στὴ γραφτὴ γλώσσα ποὺ δέχεται πολλὰ χτυπήματα: ὁ ἡμερήσιος τύπος, ποὺ τὸν συντάσσουν βιαστικὰ ἄνθρωποι ποὺ συνήθως δὲν ἔχουν μόρφωση, υἱοθετεῖ ὀλοένα καὶ περισσότερο τὶς ἐκφράσεις, τοὺς ἐκφραστικούς τρόπους, ἀκόμη καὶ τοὺς τύπους τῆς ὁμιλούμενης γλώσσας: ὁ σολοικισμὸς *je m'en rappelle*, ἡ βάρβαρη φράση *de façon à ce que* χρησιμοποιοῦνται μόνιμα. Πολλὰ ἄλλα «σφάλματα», ὅχι λιγότερο χοντρά, γράφονται κάθε μέρα. Ἀπὸ ἐφημερίδα τοῦ Παρισιοῦ μὲ μεγάλη κυκλοφορία ἔχουν ἀντιγράψει φράσεις σὰν καὶ τοῦτες: «*il demanda à ce que...*», «*avec cette brusquerie dont il ne se départ jamais*», «*cette affaire ressort de la Prefecture de police*», «*il ne se gêna pas pour l'agoniser de sottises*», «*au point de vue récurier*», «*alors il s'enfuya*» κλπ. Πορατηρεῖ κανεὶς πὼς στὸν κυκεῶνα αὐτὸν τοῦ βαρβαρισμοῦ ὑπάρχουν πολλές ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴ γραφτὴ γλώσσα, καθὼς λογουχόρη: *se départir de*, *ressortir à* δὲν εἶναι δροι τῆς ὁμιλούμενης· ἡ χρῆση τοῦ ἀορίστου εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς γραφτῆς γλώσσας. Ὁ δημοσιογράφος λοιπὸν ποὺ διέπραξε τὰ πιὸ ἐπάνω σφάλματα εἶχε τὴν πρόθεση καὶ τὸ αἶσθημα πὼς χρησιμοποιεῖ τὴ γραφτὴ γλώσσα· ὅμως ἀπὸ ἔλλειψη μόρφωσης, συγκρότησε τὴ γραφτὴ τοῦ γλώσσα μὲ τεχνητὰ στοιχεῖα καὶ συχνὰ σφαλικά. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ὁ *Gregoire de Tours*, ποὺ τὰ λατινικά του εἶναι γεμάτα σφάλματα, ποὺ ὀφείλονται στὴ γλώσσα ποὺ μιλοῦσαν γύρω του, χρησιμοποιεῖ ἀποθετικά, ποὺ ἀπὸ καιρὸ εἶχαν ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ τὴν ὁμιλούμενη γλώσσα: πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀποθετικά αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν στὰ λατινικά τῶν κλασικῶν χρόνων.

Πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε, πρὸς τιμὴ τοῦ

γαλλικού τύπου, πώς οέ πολλά μεγάλα φύλλα ή γλώσσα χρησιμοποιείται με έπιμέλεια· οί συντάχτες έφαρμόζουν σ' αυτά, χωρίς νά παραπατούν, τούς κανόνες τής γραφτής γαλλικής. "Αν ό άριθμός τών έφημερίδων αύτών όσο πάει και λιγοστεύει, γιά αντίρροπο ή διόρθωση τής γλώσσας γίνεται ίσως σ' αυτά πιό λεπτολογημένη. Θέλουν ν' αντιδράσουν στή γύρω χυδαιότητα και ή φροντίδα γιά τήν καθαρότητα τής γλώσσας είναι ισχυρότερη. Υπάρχουν επίσης στον παρισινό τύπο έφημερίδες, πού κυριολεκτικά δέ γράφουν τήν ίδια γλώσσα. Κάποιο λαϊκό φύλλο δέ χρησιμοποιεί σχεδόν παρά μόνο τήν όμιλούμενη γαλλική, λίγο-πολύ λογοτεχνημένη. "Αντίθετα, ή γλώσσα άλλης μεγάλης καθημερινής έφημερίδας είναι εκείνη πού χρησιμοποιούν στα έργα τους οί καλύτεροι συγγραφείς μας· είναι ή καθαρή «Λογοτεχνική γαλλική».

"Ομως ή λογοτεχνική αύτή γαλλική είναι μιá γλώσσα διδαγμένη, υπάρχει κάποια απόσταση ανάμεσα σέ τούτη και τήν όμιλούμενη γλώσσα ώστε νά χρειάζεται διδασκαλία, συχνά μακρόχρονη, και πραχτική έξάσκηση πολύ προσεχτική. Κανένας δέν ξέρει πόσον καιρό θά διατηρηθεί ή χρήση της, θέλω νά πώ ή συνήθεια νά τή διδασκόμαστε. "Οπως και νά' ναι, μπορεί νά προβλέψει κανείς πώς με τή λογοτεχνική αύτή γαλλική θά συμβεί ό,τι και με τή λατινική: Θά διατηρηθεί στην κατάσταση τής νεκρής γλώσσας, με τούς κανόνες της και τό λεξιλόγιό της παγιωμένα μιá γιά πάντα. "Η ζωντανή γλώσσα θά έξελιχτεί ανεξάρτητα από κείνη, όπως έχουν κάμει οί ρομανικές γλώσσες. Τό πολύ πολύ θά χρησιμεύσει γιά άποθήκη πού θά τροφοδοτεί τό λεξιλόγιο τής ζωντανής γλώσσας. Θά ύπάρχει μιá λογοτεχνική γαλλική πού θά αντιτίθεται στή λαϊκή γαλλική, όπως τά δυό είδη τής άραβικής αντιτίθενται τό ένα στο άλλο, όπως ή κινεζική τών Μανδαρίνων αντιτίθεται στις όμιλούμενες γλώσσες τής Κίνας. "Αν πραγματοποιούσε κανείς στή γαλλική μιá πλέρια όρθογραφική μεταρρύθμιση, ή διαφορά τών δύο αύτών γαλλικών γλωσσών θά χτυπούσε στα μάτια όλων.

Φυσικά, πώς ή ύπαρξη τής λογοτεχνικής γαλλικής δέ θά έμποδίσει τή διαμόρφωση μιáς κοινής, πού θά ύπάρχει κάτω από τή λογοτεχνική: ή λαϊκή λατινική, άπ' όπου προέρχονται οί ρομανικές γλώσσες, ήταν κι αύτή άρκετά διαφορετική από τήν κλασική λατινική πού έξακολουθούσαν νά τή γράφουν τήν έποχή του Αΐσωνα και του Κλαυδίου. "Η έλληνική κοινή τής άλεξανδρινής έποχής είχε δίπλα της μιá λογοτεχνική γλώσσα, τεχνητή, πού τό λεξιλόγιό της, άκόμη κι ή μορφολογία της, ήταν διαφορετικά.

Μπορεί πραγματικά νά ύπάρχουν πολλές κοινές γλώσσες ή μιá πλάι στην άλλη.

Στις άρχαίες "Ινδίες, ή σανσκριτική, πού ήταν άρχικά θρησκευτική γλώσσα, έγινε

λογοτεχνική γλώσσα από τή μέρα πού μιá ξένη δυναστεία καθιέρωσε τήν άνιερη χρήση της· σήμερα είναι μιá έπιστημονική γλώσσα, πού είναι σύγχρονα γλώσσα τής άνώτερης μόρφωσης και τής θρησκείας. "Εξακολουθούν νά διαβάζουν και νά άπαγέλνουν τά κείμενα τής Μαχαμπάρτα και τών Πουράνας στους ναούς, όπως ή Καθολική "Εκκλησία διατηρεί τή χρήση τών λατινικών κειμένων. "Ομως έννοείται πώς ή σανσκριτική άπλώνεται πολύ πέρα από τό έδαφος τών "Ινδικών ιδιωμάτων· δέν άγκαλιάζει μόνο όλάκερη τήν "Ινδική χερσόνησο, όπου χρησιμοποιείται από λαούς πολύ διαφορετικούς στή φυλή και στή γλώσσα, παρά ξαπλώθηκε από τούς βραχμανιστές και τούς βουδιστές Ιεραποστόλους όσο μακριά τούς έχει παρασύρει τό κήρυγμα.

"Η ύπαρξη τής σανσκριτικής δέν έμποδισε τήν ύπαρξη άλλων κοινών γλωσσών. Πολύ πρωτότερα από τήν έποχή, τήν δψιμη έξάλλου—μιá και τοποθετείται γύρω στή χριστιανική χρονολογία,— πού ή σανσκριτική είχε έξελιχτεί σά γλώσσα λογοτεχνική, γλώσσες νεώτερες άπ' αύτή είχαν χρησιμοποιηθεί σαν κοινές γραφτές γλώσσες. "Από τά 250 πρίν Χριστού, ό βασιλιάς "Ασόκα μεταχειρίζεται τις γλώσσες αυτές σαν έπίσημες γλώσσες στις έπιγραφές του· σά θρησκευτικές γλώσσες, πλάι στην σανσκριτική, άλλες γλώσσες, ή *rāli* λογουχάρη, χρησιμοποιούνταν στή γραφή τών βουδικών κειμένων· τέλος στο δράμα, παράλληλα με τή σανσκριτική, χρησιμοποίησαν κανονικά όρισμένες λογοτεχνικές γλώσσες, τις *prākṛits*, πού θυμίζουν άρκετά ό,τι θά ήταν στην "Ελλάδα ή γλώσσα τής λυρικής ποίησης και του Έπους.

"Ομως κάτω από τις *prākṛits* αυτές, ύπάρχον άπό νωρίς και ύπάρχουν άκόμα διάλεκτες και ιδιώματα τοπικά. "Ορισμένες άπ' αυτές έχουν πάρει ιδιαίτερη σημασία στον άφορά τή χρησιμοποίησή τους σέ άνάγκες λογοτεχνικές, όπως ή *hindī*, ή *ben-galī*, ή *marathī*. Υπάρχει άκόμα και σήμερα στις "Ινδίες μιá κοινή γλώσσα, ή *hindou-stani*, πού δέν αντιπροσωπεύει κυριολεκτικά καμιá ζωντανή διάλεκτο.

Μπορούμε νά κλείσουμε τό κεφάλαιό μας με τό παράδειγμα αύτό τών γλωσσών στις "Ινδίες. Διαφωτίζει άρκετά καλά τις σχέσεις τών κοινών γλωσσών μεταξύ τους και άνάμεσα στις τοπικές διάλεκτες. Δείχνει πόσο στο βάθος είναι δύσκολο νά χαράξουμε τά όρια μεταξύ τών στοιχείων πού τις προσδιορίζουν, ίσαμε ποιό σημείο αναμιγνύονται άδιάκοπα και αντιδρούν οί πρώτες έναντια στις δεύτερες. Και τούτο, έπειδή ή διαμόρφωση τών κοινών γλωσσών, καθώς άκόμη και ή έξέλιξη και ή διάσπασή τους, κανονίζονται από Ιστορικά αίτια, έξωτερικά γιά τή γλώσσα, από τήν ίδια τήν πορεία του πολιτισμού.

Μεταφρ. Α. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ